

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Костомаров М. І. "Закон Божий" (Книга буття українського народу). – К., 1991. – 40 с.
2. Лосев А.Ф. Дерзание духа. – М.; 1988. – 366 с.

КРИВЕГА Л. Д., АЛЕКСАНДРОВА О. С.

КОНКУРЕНЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Розуміння особливостей існування і тенденцій розвитку суспільства не можливе без глибокого аналізу різноманітних проявів такого механізму регулювання соціуму, як конкуренція. В сучасних умовах, коли конкуренція стала поширеним елементом майже всіх суспільних відносин, актуальною стає проблема її соціально-філософського дослідження. Виступаючи механізмом саморегуляції соціуму, важливим чинником суспільного розвитку, а також формою соціального контролю, конкуренція залишається теоретично мало досліджуваним соціальним явищем.

Проблема вивчення конкуренції має міждисциплінарний та багатоаспектний характер. Теоретична розробка багатьох аспектів проблеми конкуренції має розпорошений, фрагментарний та дискусійний характер. Відсутнє комплексне уявлення про сутність та соціальну роль конкуренції як принципу суспільного буття. Тому **метою даної статті** є систематизація підходів до вивчення феномену конкуренції в суспільствознавчій думці; аналіз генезису конкуренції; визначення конкуренції як соціального явища; дослідження об'єктивних умов та суб'єктивних чинників функціонування конкуренції; визначення факторів оптимізації процесу регулювання конкуренції в сучасному українському суспільстві.

Актуальність проблеми конкуренції обумовлюється ринковими засадами системної трансформації українського суспільства і змінами світоглядних орієнтацій сучасної особистості. Важливою складовою соціальних перетворень виступає впровадження конкуренції як універсального принципу суспільного буття і світоглядної цінності громадянина. Конкуренція як найбільш раціональний метод соціального контролю спонукає усіх соціальних суб'єктів до пошуку оптимальних шляхів самореалізації і досягнення соціально-конструктивних цілей. Конкуренція забезпечує саморегуляцію суспільства і створює передумови формування громадянського суспільства. Недосконалість конкурентного середовища в сучасній Україні, недостатня розробленість механізму утвердження конкурентних відносин призводить до кризи управління суспільством, до виникнення тіньової соціальності зокрема та до кризи соціальної системи взагалі.

Конкуренція виступає предметом дослідження вчених зі стародавніх часів. Можна виділити такі підходи в історії суспільствознавчої думки, а також в сучасній науці до визначення конкуренції та її соціальної ролі: соціобіологічний, економічний, політологічний, психологічний, аксіологічний, ігровий, структурний, функціональний та поведінковий аспекти вивчення конкуренції. *Соціобіологічний* підхід (Ч. Дарвін, Л. Гумплович, Г. Ратценхофер, У. Самнер, Т. Веблен) розглядає конкуренцію як біологічний відбір, що має місце в природі та в суспільному розвитку; *економічний* підхід (А. Сміт, Д. Рикардо, К. Маркс, Дж. М. Кейнс) розглядає конкуренцію як фактор економічного розвитку суспільства і невід'ємний елемент відтворення суспільного багатства; сутність *політологічного* підходу (Д. Стюарт, Ф. Лист, В. Парето) полягає у виявленні ролі держави щодо регулювання та стимулювання конкуренції; *психологічний підхід* (М. Дойч, К. Боулдинг) вважає, що конкуренція виступає необхідним елементом, згідно з яким прагнення людини конкурувати з іншими зумовлено необхідністю самоствердження і досягнення психологічного комфорту; *аксіологічний* (Аристотель, К. Штайльманн) підхід вивчає етичні засади та принципи конкуренції; *ігровий* (Й. Хейзінга) визначає суттєвою ознакою гри конкуренцію; *структурний* (Ф. Еджуорт, А. Курно, Дж. Робінсон, Е. Чемберлін, Ф. Найт, К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю) вивчає типологію ринків як елементів конкурентного середовища; *функціональний підхід* (І. Шумпетер, Ф. Хайек) аналізує соціальне призначення конкуренції; *поведінковий* підхід (П. Хейне, М. Портер) пов'язує конкуренцію з боротьбою за споживачів.

Феномен конкуренції став в останній час об'єктом зростаючої уваги дослідників різних країн і світоглядних орієнтацій. У тому чи іншому контексті – соціологічному, морально-етичному, соціально-психологічному, культурологічному, методологічному тощо до нього

звертаються А. Камю, Х. Ортега-і-Гассет, К. Поппер, Ж. -П. Сартр, Е. Тоффлер, Е. Фромм, К.Г. Юнг та інші дослідники, що служить свідченням багатоаспектності і укоріненості цього феномену в структурах соціальності сьогодення.

Виразне посилення інтересу до феномену конкуренції спостерігається і в країнах пострадянського простору, зокрема в дослідженнях Г.Л. Азоева [1], Р.А. Фатхутдинова [2], С.Н. Рохмистрова [3]. Щодо, власне, вітчизняної філософії, безпосереднє відношення до проблеми конкуренції, буття людини в конкурентному середовищі, все частіше порушується в працях С. Кримського [4], В. Воронкової [5], В. Тарана [6] та інших дослідників.

Але з поля зору дослідників випали питання впливу конкуренції на соціальний розвиток і реалізацію сутнісних сил особистості, відсутній соціально-філософський аналіз понять, що характеризують історичний генезис, зміст і суперечливу природу конкуренції. Дослідження сутності конкуренції носило фрагментарний не систематизований характер і було пов'язане із вивченням соціально-економічних процесів у суспільстві та психології поведінки людини певного історичного періоду. Недостатньо досліджена специфіка конкуренції як елемента саморегулювання соціуму, не пояснена соціокультурна детермінація цього явища.

Виходячи із принципу полікаузальності, конкуренцію як об'єктивну реальність доречно розглядати в багатопараметральній площині, зосереджуючи при цьому увагу на визначенні соціокультурних чинників, що впливають на конкуренцію, зокрема економіки, політики, менталітету тощо. Конкуренцію, на наш погляд, можна визначити як універсальний принцип розвитку суспільства та певний вид активності соціальних суб'єктів щодо досягнення кращих результатів діяльності, порівняно з іншими, за допомогою доступу до володіння, розпорядження та використання обмежених суспільних благ.

В розгортанні феномену конкуренції в історії суспільства можна виділити три великі епохи: доіндустріальну (від стародавніх часів до XV-XVI століть), індустріальну (з XVII-XVIII століть до останньої чверті XX століття), постіндустріальну (або інформаційну).

На доіндустріальному етапі розвитку суспільства конкуренція зводилася до боротьби за: в первісному суспільстві – певну територію, яка мала найбільш привабливі природні умови існування; в епоху рабовласницького ладу – захоплення рабів, здобичі й території; в епоху феодалізму основним об'єктом конкуренції є земля.

Індустріальний етап розвитку конкуренції характеризується її переважним домінуванням в галузі торгівлі і виробництва. Конкуренція виступила однією з причин Великих географічних відкриттів, освоєння нових територій, що спонукало до посилення конкурентної боротьби за використання природних ресурсів нових територій. У той же час, характерною особливістю розвитку конкуренції в цей період є поширення її на всі сфери життєдіяльності суспільства, а також створення нових важелів її регулювання – правових норм (антимонопольне законодавство) та інституцій.

На етапі становлення інформаційного суспільства конкуренція зводиться до пріоритетного володіння інформацією, фінансами та енергетичними ресурсами.

Конкуренція втілює прагнення людей до самоствердження, до утвердження принципів і тенденцій соціального розвитку, які вони захищають. Конкуренція відображає і деструктивні тенденції міжсуб'єктних відносин на рівні вчинків, дій, а також на емоційному рівні. Конкуренція може бути одночасно в протиставленні сторін і як захисна реакція, і як реакція-відповідь. За результатами дії конкуренції в суспільстві, її можна розглядати як інтегруючу силу, і, одночасно, як дезінтегруючу. Вільна конкуренція (як принцип і як факт) може бути прикладом одного із ефективних механізмів соціальної регуляції.

Конкуренція у суспільстві призводить до неперервного оновлення ринку товарів та послуг і вивчення ринкової ситуації з метою догодити споживачеві; до більш швидкої появи і розвитку нових галузей і технологій в результаті динамізму конкурентного ринку. Отже, оцінюються і задовольняються не тільки сьгоднішні потреби, але й передбачаються майбутні запити. Конкуренція заохочує та сприяє інноваційному процесу, який все частіше стає обов'язковою умовою успіху в конкурентній боротьбі.

Конкуренція призводить до зміни мотивів поведінки і діяльності людини. Конкуренція веде до мобілізації всіх творчих сил особистості, необхідних для самоствердження, самореалізації та саморозвитку, викликає необхідність подолати жалість до себе і співчуття до суперника. Конкуренція веде до вдосконалення трудових навичок, підвищення кваліфікації її суб'єктів тощо.

Основними функціями конкуренції є посередницька, регулююча, контролююча,

стимулююча, генеруюча та захисна, а основними видами – співробітництво, змагальна конкуренція, партнерська конкуренція, суперництво, конфлікт, конфронтація, війна.

Треба зазначити, що конкуренція та індивідуалізм існують завжди у взаємозв'язку. Там, де є конкуренція, є й індивідуалізм (особистий або груповий). Ці два явища існують у взаємозв'язку і обумовлюють одне одного, особливо в культурі західної цивілізації. У зв'язку з новими цінностями, які формуються в суспільстві (демократія, свобода вибору, індивідуалізм), конкуренція призводить до того, що особистість все в більшій мірі будує своє життя самостійно, порушуючи межі, які приписують їй соціальні інститути. В умовах домінування конкуренції та індивідуалізму підвищується відповідальність особистості за власну долю, самовизначення і самостійний вибір моделей поведінки, мети, цінностей. Конкуренція, як двигун механізму вільного ринку, руйнує моноцентризм, тобто орієнтацію особистості на цілісну систему цінностей, суспільно прийнятих стереотипів. Поширюється плюралізм, виникають нові можливості особистого вибору занять і способів діяльності.

Об'єктивними умовами прояву конкурентних засад в українському суспільстві виступають, на нашу думку, такі: існуючий світовий порядок; глобалізація; індустріально-аграрний характер господарської системи сучасної України; нестача інформаційних і наукоємких технологій у суспільному виробництві; структурна перебудова української економіки (зменшення частки ВПК, найбільш конкурентоспроможного в Україні); певний стан природно-ресурсного і соціально-економічного потенціалу України; недостатній рівень розвитку громадянського суспільства і правової держави; відставання практики реалізації антимонопольного законодавства від самого законодавства та ідей, що закладені в ньому; низький рівень соціального контролю стосовно дотримання конкуренції як універсального принципу соціального розвитку; недостатній обсяг повноважень державних інституцій щодо розповсюдження конкуренції в усіх сферах суспільного буття.

До суб'єктивного фактору розвитку конкуренції треба віднести діяльність політичних угруповань та лідерів, владних структур, менталітет української нації та ментальність українця як суб'єкта господарської діяльності; світоглядні конкурентні орієнтації сучасного українця як громадянина, власника, споживача; відчуження особистісних (індивідуальних) і загальнодержавних інтересів у підприємницькій та суспільній активності, а також недостатній рівень знань суб'єктами підприємницької діяльності про конкурентоспроможність їхньої продукції та власного потенціалу.

Факторами оптимізації процесу регулювання конкуренції в сучасному українському суспільстві, на нашу думку, виступають економічна просвіта населення; формування культури конкуренції; закріплення конкуренції як цінності в суспільній свідомості та свідомості індивіда; розвиток громадянського суспільства; подальший розвиток інституту приватної власності; формування конкурентного середовища; ефективне державне регулювання процесом конкуренції в суспільстві.

Для формування конкурентного середовища і розвитку конкуренції в українському суспільстві необхідно усунути ряд несприятливих факторів, а саме: певна деформація господарсько-промислового комплексу країни, "тіньозація" економіки, незавершеність приватизації, недосконала податкова база, технологічна відсталість провідних підприємств держави, нерозвиненість ринкової інфраструктури, певне зрощення чиновницького апарату з підприємницьким капіталом, "відтік умів" за кордон, недосконалість існуючого господарського законодавства тощо.

Становлення та розвиток України як незалежної держави, формування ринкової моделі господарювання вимагає пошуку нових теоретичних і методологічних підходів щодо соціально ефективного регулювання конкуренції в суспільстві.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Азоев Г.Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
2. Фатхутдинов Р.А. Кокурентноспособность: экономика, стратегия, управление. – М.: ИНФРА-М, 2000. -312 с.
3. Рохмистров С.Н. Социологическая концепция конкуренции (управленческий аспект): Автореф. дис... докт. соц. наук. – М., 2001. – 41 с.
4. Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации// Вопросы философии.

- 1992. – № 12. – С. 21-28.
5. Воронкова В.Г. Метафізичні виміри людського буття: (Проблеми людини на зламі тисячоліть). – Запоріжжя: Павел, 2000. – 176 с.
6. Таран В.О. Ідеологія перехідного суспільства: (Соціально-філософський аналіз ідеологічного процесу в пострадянській Україні): Монографія. – Запоріжжя, 2000. – 316 с.

ТАРАН В. О.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РЕАЛІЇ І ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВНИЦЬКО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Процес державного будівництва в Україні, розпочатий після розпаду СРСР та юридично зафіксований Актом проголошення незалежності 24 серпня 1991 року і схвалений 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, неухильно продовжує свій поступальний характер. Сьогодні можна говорити про значні здобутки в цьому напрямку. Серед них і зміцнення усіх державних інститутів, що формує вже певні державницькі традиції, і формування національного законодавчого поля, удосконалення юридично-правової бази регуляції міжсуб'єктних взаємовідносин в державі та на міждержавному рівні, і позитивні показники в розвитку економіки, залучення до новітніх технологій, і певні досягнення в соціальній сфері, що забезпечує позитивну динаміку у зростанні рівня життя переважної більшості громадян, і зміцнення політичного авторитету України на міжнародному рівні, її ролі як миротворця, і активізація участі України в міждержавних економічних стосунках, проектах, угодах тощо.

У той же час, процес державотворення розгортається досить повільно і суперечливо. І хоча у своїй новій іпостасі Україна пройшла вже перше десятиріччя, практично вона продовжує залишатися країною перехідного типу з остаточно невизначеними об'єктами соціально-політичної організації і орієнтації. Це зумовлено низкою різноманітних проблем політико-економічного, соціально-психологічного, духовно-культурного тощо характеру, що перехрещуються з численними зовнішніми і внутрішніми, об'єктивними і суб'єктивними, необхідними і випадковими факторами, надаючи соціальній дійсності відтінку певної непередбачуваності. Навіть положення Конституції, прийнятої на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, часто мають формальний характер і «не працюють». Деякі норми Основного Закону просто не виконуються, не зустрічаючи на офіційному рівні ніякого засудження або покарання. Інші норми стали предметом нескінченних суперечок і дискусій, що формує скептичне ставлення до будь-яких проявів української державності.

Фактично, держава ще тільки розбудовується, а тому цілий ряд деструктивних проявів слід розглядати як побічні фактори, але дуже небезпечні для державотворчого процесу, а також для становлення державницьких настроїв її громадян. Очевидно, що тут можна говорити про складність і суперечливість трансформаційного процесу, який носить комплексний, системний характер. Але особливий інтерес викликає духовно-світоглядна сфера українського соціуму, стан і напрямок трансформації якої діалектично пов'язаний з провідними тенденціями розвитку суспільних перетворень. Причому, в цій трансформації, з одного боку, спостерігається процес зародження і зміцнення рис, які відповідають ліберально-демократичним і державницько-патріотичним світоглядно-ціннісним уявленням, але в той же час відзначається і процес деформації духовного світу значної частини громадян, і насамперед його глибинних основ – моралі.

Сьогодні у масовій свідомості активно розповсюджуються й укорінюються соціальна апатія та індивідуалізм, безвідповідальність і невмотивована агресивність, споживацьке ставлення до суспільства, нехтування його потребами й інтересами. Викликає серйозне занепокоєння падіння престижу чесної праці, відсування на другий план таких духовних цінностей, як чесність, порядність, любов до Батьківщини, повага до історичних традицій, применшення суспільного значення гуманності, колективізму, національної самосвідомості, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з державницькою свідомістю. Своїми масштабами все це не тільки розхилює суспільні стосунки, але й підриває устої держави, саму ідею української державності.

Таким чином, *актуальність* даної статті зумовлюється:

– складністю процесу державотворення в Україні;